

Den globala svenska verkstadsindustrin

Från Duvemåla till HoChi Minh-staden

PONTUS BRAUNERHJELM

Pontus Braunerhjelm analyserar strukturen av svensk verkstadsindustri. Den domineras av ett stort antal mycket stora och starkt internationa-
liserade företag. Från början av åttiotalet investerar storföretagen alltmer
utomlands. De avsätter också nästan 90 procent av sin produktion på ut-
landsmarknaderna. Modern industriproduktion präglas av skalekonomier i
FoU och marknadsföring. För företag i små länder blir därför internatio-
nalisering nödvändigt. Vi kommer att se en tilltagande migration av in-
vesteringar. Skillnaderna i produktionskostnader länderna emellan bestäm-
mer var investeringarna hamnar.

Den globala svenska verkstadsindustrin

Från Duvemåla till HoChi Minh-staden

I. Hur det började

Sveriges erfarenheter av verksamhet utanför rikets gränser sträcker sig långt tillbaka i tiden. Vidsträckta operationer i Österled för drygt 1000 år sedan avlöstes av 1600- och 1700-talens ständiga korståg i Europa vilka i sin tur följdes av en dramatisk utvandring under 1800-talet, då Sveriges befolkning reducerades med omkring en fjärdedel. Det senaste bidraget i denna process hänför sig till de svenska storföretagens mycket omfattande utlandsinvesteringar sedan ett par decennier tillbaka.

Man kan tala om en betydande faktorrörlighet under ett millenium där svenskarna mätt sitt kunnande med andra nationers. Målet har i de flesta fall varit ekonomisk vinning, men medlen för att erövra marknader har växlat från avancerade strategier rörande fortifikation och krigföring till strategier kring marknadspositionering, marknadsföring samt forskning och utveckling (FoU). Samtidigt har svenskarna bedrivit en omfattande handel och också aktivt deltagit i den teknologiska förnyelseprocessen, bl a genom att från utlandsmarknaderna inhämta kunskap som sedan kommersialiserats i hemlandet. Tidiga exempel på sådan import är de tyska köpmännens dominans inom handeln i Sverige under medeltiden och vallonernas inflytande på malmhanteringen under 1700-talet. Sverige och svensk industri har följaktligen en lång tradition av att verka i en miljö som innebär kontinuerlig kontakt med omvärlden.

Under 1900-talet uppvisade Sveriges ekonomi en enastående tillväxt fram till mitten av 1970-talet, som endast överträffades av Japan. Svenska företag förstod också tidigt vikten av att vara rep-

resenterade på utlandsmarknaderna. Lokal närvaro underlättade möjligheterna att ta ökade marknadsandelar samtidigt som kostnader och risker kunde spridas över större volymer. Den långa erfarenheten av en internationellt spridd produktion har gett upphov till ett betydande organisatoriskt kunnande, präglat av förmåga att snabbt reagera på olika marknadssignaler.

Det var detta kunnande som företagen drog på när svensk ekonomi började stagnera i mitten av 1970-talet. I motsats till svensk ekonomi fortsatte storföretagen att växa, dock inte i Sverige. Inkluderas den tillväxt som skedde i företagens utlandsenheter under 1970- och 1980-talen visar det sig att industriproduktionen i Sverige växte betydligt snabbare än OECD-genomsnittet, vilket står i skarp kontrast till utvecklingen i svensk ekonomi.

Det följande kapitlet syftar till att belysa två aspekter i svensk industri: internationaliseringen av produktionen samt det allt större inslaget av utländskt ägande och företagande i svensk ekonomi. Tyngdpunkten i framställningen kommer att ligga på verkstadsindustri, och inledningsvis ska jag kortfattat redogöra för dess betydelse inom svensk industriproduktion.

I takt med att nationalstatens betydelse minskat, åtminstone när det gäller industriella aktiviteter, har frågor rörande företagens nationella förankring fått förnyad aktualitet. Hur skall man mäta företags nationalitet på ett meningsfullt sätt? Lokaliseringen av huvudkontoret, samt vissa strategiska funktioner som forskning och utveckling (FoU), har av tradition ansetts definiera ett företags nationalitet. Inget av dessa rekvisit förefaller självklart, kanske är det naturligare att koppla nationaliteten till produktionens lokalisering. Aktuella exempel är ABB, Avesta Sheffield och P&U (Pharmacia & UpJohn). ABB har visserligen huvudkontoret förlagt i Schweiz och är därmed definitionsmässigt schweiziskt. Å andra sidan torde de flesta svenskar i hög utsträckning anse att ABB är ett svenskt företag med tanke på dess dominerande roll inom delar av verkstadsindustrin. I fallet Avesta-Sheffield har det svenska

ägandet pendlat kring 50 procent under en längre tid men uppgår nu till ca endast 35 procent. Likaså är bilden något diffus när det gäller P&Us nationalitet. Huvudkontorets säte kommer att förläggas till England samtidigt som produktionsenheter och ägande framförallt finns i Sverige och USA.

Kapitlet är disponerat på följande vis. I nästa avsnitt visas kortfattat verkstadsindustrins vikt med avseende på produktion, sysselsättning och FoU. Därefter kartläggs svensk industris internationalisering, med betoning på verkstadsindustri. Framställningen baseras till stora delar på Industriens Utredningsinstitutets (IUI) unika databas över svenska multinationella företag som omfattar perioden 1965-1994. Mot bakgrund av detta följer en diskussion om företagens "nationalitet" och värdet av att nationsbetämma företag.

2 Svensk verkstadsindustri i ett nationellt perspektiv

Kärnan i svensk tillverkningsindustri härrör från mekanisk verkstad. En gynnsam konstellation under senare delen av 1800-talet av rätta institutionella förutsättningar, en i ett internationellt hänseende högkvalitativ utbildning och en betydande entreprenuriell och innovativ förmåga, lade grunden för de verkstadsföretag som till stora delar fortfarande dominerar svensk tillverkningsindustri. Företag som Asea, AGA, Alfa-Laval och SKF, för att nämna några få exempel, kan alla härledas till den perioden. De har berett arbete för flera generationer med svenskar.

Sysselsättning

Industrisysselsättningen slutade att växa i Sverige i mitten av 1970-talet och dess andel av total sysselsättning har trendmässigt fallit under hela efterkrigstiden. Skälen till detta står bl a att finna i den tekniska omvandlingen, betydande rationaliseringar och en allt större tjänsteintensitet i produktionen. I Sveriges fall är det i första

hand den massiva utbyggnaden av offentlig sektor som lett till att tjänstesektorerna ökat sin andel av total sysselsättning. Idag utgör tillverkningsindustrins andel knappt 19 procent av den totala sysselsättning.

Att verkstadsindustri dominerar svensk tillverkningsindustri framgår tydligt av Tabell 1. Under senare decennier har dess sysselsättningsandel uppgått till nästan 50 procent. En motsvarande bild framträder om sysselsättningsiffror ersätts med produktionsdata.

Inom verkstadsindustrin råder en förhållandevis hög koncentrationsgrad i verkstadsindustrin, vilket indikeras av att ett relativt begränsat antal stora, multinationella företag svarar för omkring hälften av verkstadsindustrins sysselsättning i Sverige. På arbetsplatsnivå återfinns ca 35 procent av antalet anställda i de 95 enheter som har mer än 500 anställda.

Tabell 1. Sysselsättning i svensk tillverkningsindustri, totalt och för verkstadsindustri

År	Sysselsatta i tillverkningsindustri	Därav verkstadsindustri	MNF i verkstadsindustrin
1994	762 000	342 000	149 227
1990	981 000	448 000	171 468
1986	1 010 000	451 000	248 687
1978	1 060 749	418 000	227 723
1974	1 041 474	430 000	225 819

Källa: IUIs databaser och AKU (Arbetskraftsundersökningarna, SCB, varierande årgångar)

Forskning och Utveckling (FoU)

Det hävdas ofta att svensk industri är baserad på en rad mogna produkter med en förhållandevis svag marknadspotential. Å andra sidan är FoU-intensiteten i svensk industri bland de högsta i världen. Företagen har kunnat bibehålla sin internationella konkurrenskraft och sina ofta marknadsledande positioner genom en konti-

nuerlig uppgradering och utveckling av sina traditionella produkter. Ett exempel från basindustrin är Sandvik, med en mycket avancerad produktion av hårdstål. Inom traditionell verkstadsindustri kan jag nämna Motala verkstad – grundat 1822 – som idag bl a producerar avancerade komponenter till den strålkniv som används inom hjärnkirurgin. Andra exempel kan hämtas från fordons- och elektronikindustrierna. Ericssons framgångar inom mobiltelefoni baseras på en teknologi som har större likheter med datorer än med den trådbundna telefonens.

Studier av tillverkningens FoU-intensitet, definierad som kostnadsandel, visar att kemisk industri ligger i topp, vilket kan härledas till tillverkning av läkemedel, tätt följt av elektronisk industri (*Tabell 2*). Därefter följer transportmedelstillverkning medan övriga branscher uppvisar betydligt lägre relativa FoU-satsningar.

Tabell 2. FoU som andel av de svenska MNFs omsättning, 1965-1994

	1965	1970	1974	1978	1986	1990	1994
Basindustri	1.4	1.2	1.1	0.7	0.7	0.9	0.9
Kemisk industri	3.9	4.7	3.7	4.6	6.7	6.8	9.4
Metallprodukter	1.8	1.4	1.7	3.1	2.5	2.4	2.0
Maskinindustri	2.5	2.5	1.9	2.4	2.7	2.6	2.3
Elektronikindustri	5.2	6.5	4.1	3.8	4.5	4.6	8.1
Transport	1.1	1.3	2.7	2.4	5.9	8.4	4.2
Övrigt	0.9	1.5	2.8	1.2	0.9	0.5	0.7
Samtliga industrier	2.0	2.1	2.1	2.2	3.9	3.9	4.7

Källa: IUIs databaser

I absoluta tal är dock den industriella FoU-verksamheten koncentrerad till verkstadsindustri, vilket klart framgår av Tabell 3. Under perioden 1981-1993 kunde ca 70 procent av den industrianknytna forskningen i Sverige hänföras till verkstadsindustrin. Notera också att de resurser som satsats på FoU fördubblats vid respektive mät-tillfälle.

Tabell 3. Tillverkningsindustrins FoU-kostnader, totalt och för verkstadsindustri, 1981, 1985, 1993, mrd kronor

	1981		1985		1993	
	Tillverknings- industri	varav Verkstads- industri	Tillverknings- industri	varav Verkstads- industri	Tillverknings- industri	varav Verkstads- industri
FoU	7,1	5	14,8	10,2	28,5	19,9

Källa: SCB, Finansstatistiken

3. Svensk verkstadsindustri i ett internationellt perspektiv

Under 1980-talet framstod de globala direktinvesteringsflödena som den mest dynamiska kraften i världsekonomin. Den senare hälften av 1980-talet karaktäriserades av tillväxttal i de årliga investeringsflödena på omkring 30 procent. Mellan 1990 och 1992 skedde en avmattning, men därefter har investeringsflödena återigen tilltagit.

Svenska företag har varit bland världens mest aktiva utlandsinvestorer, mätt per capita eller i relation till BNP. Sveriges långt framskjutna positioner framgår av Tabell 4 där det kapitaliserade värdet av de inhemska företagens utlandsinvesteringar relaterats till värdet av utländska företags investeringar i hemlandet. En kvot på 1 innebär således att ingående och utgående investeringar är lika stora medan en kvot större än 1 visar att utgående investeringar överstigit de ingående investeringar. I Sveriges fall kan konstateras att kvoten stigit fram till 1990 för att därefter falla något. Fortfarande överträffas den dock endast av Japan.

Tabell 4. Förhållandet mellan stocken av inhemska företags utlandsinvesteringar och utländska företags investeringar för respektive land, 1981-1992

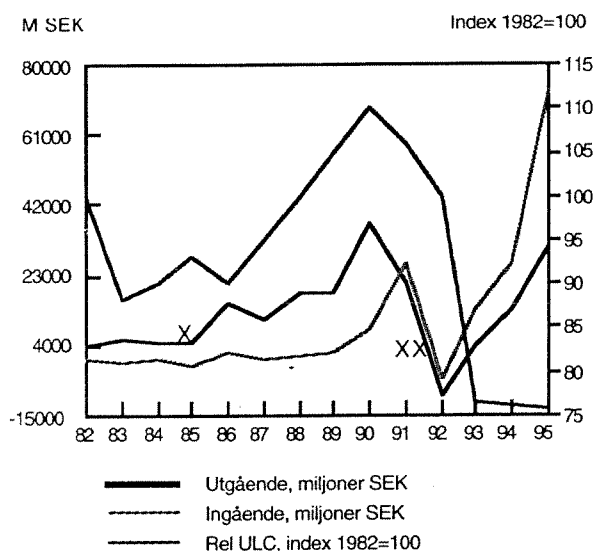
	1981	1985	1990	1992
Australien	.17	.27	.43	.37
Österrike	.17	.31	.43	.64
Belgien/Lux	.83	.53	.79	.81
Kanada	.44	.62	.69	.72
Danmark ¹	.29	.50	.80	.97
Finland	1.36	1.38	2.36	2.32
Frankrike	1.04	1.11	1.27	1.35
Tyskland	1.18	1.62	1.27	1.38
Italien	.78	.86	.97	1.09
Japan	.53	1.27	5.85	6.47
Nederländerna	2.20	1.92	1.48	1.57
Norge	.35	.97	1.27	1.45
Spanien	.24	.23	.23	.24
Sverige	1.68	2.60	4.24	3.56
Schweiz	2.53	2.12	2.13	2.27
Storbritannien	1.28	1.62	1.12	1.28
Förenta Staterna	2.65	1.36	1.09	1.17

Källa: UN 1994.¹ *International Direct Investment Statistics Yearbook, 1994*, OECD

Den övergripande utvecklingen av svenska företags direktinvesteringar utomlands och utländska företags investeringar i Sverige framgår av Figur 1 som bygger på Riksbankens uppgifter. Under en lång period har de utgående investeringar varit större än de ingående. Det var emellertid först under mitten av 1980-talet som skillnaden blev markant. Förklaringen till detta ligger i såväl inhemska som yttre faktorer som missgynnade industriproduktion i Sverige. Bland de viktigare kan nämnas den överhettade svenska arbetsmarknaden som drev upp arbetskraftskostnaderna under 1980-talet.

I Figur 1 illustreras utvecklingen av de relativa arbetskraftskostnaderna i Sverige gentemot omvärlden av kurvan "rel ULC" och den årliga förändringen kan avläsas på den högra lodräta axeln. Som framgår ökade kostnaderna kraftigt fram till 1990, för att därefter falla dramatiskt. Osäkerhet om huruvida Sverige skulle bli medlem av EUs inre marknad påverkade också företagens investeringsbeslut. Tidpunkten för beslutet att genomföra den inre marknaden är markerat med X i figuren, medan Sveriges ansökan om medlemskap kom först i slutet av 1991 (markerat med XX).

Figur 1. Utgående och ingående utlandsinvesteringar* i tillverkningsindustrin, flöden milj. kr, samt relativ arbetskraftskostnad**, 1980-1995

Källa: Riksbanken. * Utlandsinvesteringar definieras som ett förvärv av aktiekapital som innebär att förvärvaren får ett betydande inflytande över företagets beslut. Normalt sätts gränsen vid 10 procent av röstvärdet. ** Index för relativ arbetskraftskostnad kan avläsas på den högra axeln.

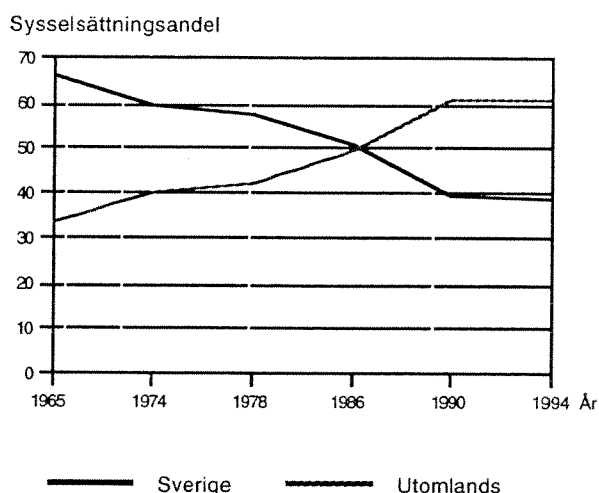
I skuggan av 1990-tals krisen föll först både in- och utgående investeringar, men 1992 bröts trenden, och sedan dess har också de ingående investeringarna varit större än de utgående. Förklaringen till

det ökade intresset är bl a beslutet 1992 att frångå den fasta växelkursen, vilket efter deprecieringen ledde till att svenska företag och aktier framstod som förhållandevis köpvärda. Men också vissa strukturella reformer (t ex skattesystemet), samtidigt som osäkerheten skingrats i andra frågor som den framtida relationen till i EU, bidrog till att utländska företag ökade sina investeringar i Sverige.

Inom vilka regioner och branscher dominerar utlandsinvesteringarna?

IUIs detaljerade databas ger information om utlandsproduktionens regionala och branschmässiga fördelning under perioden 1965-1994. Om vi inledningsvis studerar sysselsättningens fördelning inom hela tillverkningsindustrin kan vi konstatera att andelen sysselsatta i de svenska enheterna krympt från 66 procent 1965, till knappt 40 procent 1994 (Figur 2). Nästan två tredjedelar av svenska multinationella företags anställda finns således i enheter utanför Sverige.

Figur 2. Andelen sysselsatta* i de svenska MNFs inhemska respektive utländska enheter, 1965-1994 (procent)

Källa: IUIs databaser. *Avser sysselsatta i producerande företag.

Tabell 5. Regional fördelning av svenska MNFs utlandsanställda, procent, 1965-1994

	1965	1970	1974	1978	1986	1990	1994
OECD	72.1	70.3	66.6	66.4	55.4	58.7	53.5
Europa							
Nafta ²	13.4	10.6	10.7	12.3	28.0	29.2	31.3
Övriga OECD ³	1.9	3.4	4.5	3.1	4.5	2.2	2.1
Öst Europa	0	0	0	0	0	0	3.3
Asien ⁴	7.7	7.2	7.4	2.6	3.0	3.2	4.5
Latin Amerika ⁵	4.9	8.5	10.7	15.6	9.1	6.8	5.3
	100	100	100	100	100	100	100

Källa: IUIs databaser.

¹Nedanstående regioner omfattar mer 99 procent av svenska MNFs utlandsanställda. ²Inklusive Mexico. ³Inklusive Japan. ⁴Exklusive Japan.

⁵Exklusive Mexico. *

Den regionala fördelningen av svensk tillverkningsindustri präglas av en dominans för OECD-Europa (*Tabell 5*). I de ursprungliga EG-länderna (Frankrike, Italien, Tyskland och Benelux) tillsammans med Danmark, Irland och Storbritannien, återfinns ca 50 procent av de utlandssysselsatta. Investeringarna har dock trendmässigt minskat i OECD-Europa, med undantag av den relativt kraftiga ökningen under 1990 – vilket kan kopplas till de inhemska kostnadsproblemen och till Sveriges vacklande ställning i EU-frågan som berörts ovan. Minskningen i Europa har lett till att vi istället investerat i särskilt NAFTA-området, men även Asien har erhållit en ökad andel. ÖstEuropa har också under 1990-talet mottagit en betydande del av svenska utlandsinvesteringar.

Tabell 6. Fördelningen av verkstadsindustrins sysselsättning mellan inhemska och utländska enheter, samt verkstadsindustrins andel av hela tillverkningsindustrins utlandssysselsatta, 1974-1994

	I Sverige	Utomlands	Andel (%) utlandssysselsatta av hela tillverk- ningsindustrin
1994	149 227	255 611	70%
1990	171 468	316 070	67%
1986	248 687 (211 260)*	277 361 (251 564)*	76%
1978	227 723	223 064	72%
1974	225 819	199 768	69%

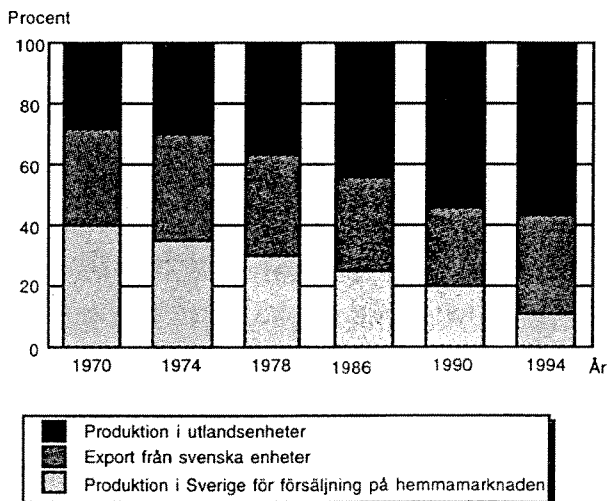
Källa: IUIs databaser. * Exklusive ABB.

Verkstadsindustrins andel av svenska företags utlandssysselsatta har sedan mitten av 1960-talet varierat mellan 76 och 67 procent. Tabell 6 visar också verkstadsindustriföretagens antal anställda dels i de svenska enheterna, dels i utlandsenheterna. Den extremt snabba internationaliseringen framgår av följande: 1974 var sysselsättningen i de svenska enheterna ca 12 procent större än i företagens utländska dotterbolag; 1994 var den 70 procent mindre hemma än i de utländska dotterbolagen. I absoluta tal föll antalet anställda med ca 75 000 personer, medan en uppgång på nästan 60 000 kunde registreras i utlandsenheterna. Bakom siffrorna döljer sig också stora rationaliseringar som resulterat i betydande produktivitetsförbättringar. Men även mätt i termer av produktion framtonar ett liknande mönster.

Från och med inledningen av 1980-talet har antalet sysselsatta i utlandsenheterna överstigit hemmassysselsättningen. Siffrorna pekar också på att internationaliseringen inte drivits fram av enstaka händelser under vissa tidsperioder, utan den kan snarast betraktas som en långsiktig process som pågått i åtminstone två decennier.

Ett alternativt sätt att mäta företagets internationalisering är att studera produktionens avsättning – inklusive utlandsenheternas – på hemmamarknaden respektive utlandsmarknaderna. Då framträder en än mer dramatisk bild av de svenska företagens utlandsberoende. År 1970 avsattes omkring 40 procent av företagets totala produktion på hemmarknaden. 1994 hade andelen minskat till ca 12 procent (*Figur 3*). Företagens kunder återfinns alltså till nästan 90 procent utanför Sveriges gränser. Trots en försvagning av hemmarknaden mellan 1990 och 1994 minskade produktionen endast marginellt (drygt 1 procent). Skillnaden förklaras av den starka ökningen i exporten, vilket i sin tur kan kopplas till kronans fall under samma period.

Figur 3. Fördelning av de svenska MNCs försäljning på hemmamarknad och utomlands, 1970-1994 (procent)

Källa: IUIs databaser. Exklusive ABB från 1990

En stor exportandel antyder att landet har betydande komparativa fördelar i en viss produktion. Hur robust den fördelen är kan vara vanskligare att bedöma. Baseras den på en unik kompetens eller på en specifik råvarutillgång är förutsättningarna för bestående produktionsfördelar uppenbara. Är det däremot valutaeffekter som utgör grunden för en till synes förstärkt produktion, kan situationen förändras relativt snabbt. Eftersom den helt dominerande andelen av svensk produktion är avsedd för utlandsmarknaderna kan företagen vara känsliga för störningar eller åtgärder som medför skillnader i produktionsförutsättningar mellan länder. Särskilt om företagen redan har en stor andel liknande produktion i andra enheter utanför Sverige.

Lokalisering av FoU

En av de farhågor som ofta lyfts fram i olika sammanhang när det gäller internationaliseringen har rört lokaliseringen av mer avancerad verksamhet, särskilt FoU. Många har befarat att Sverige riskerar att utarmas på industriell kompetens om en större andel kunskapsintensiv verksamhet förläggs utomlands.

Statistiken visar också att det framförallt är den kunskapsintensiva industrin, mätt efter FoU-intensitet, som expanderat utomlands (Braunerhjelm-Oxelheim 1996). Under slutet av 1980-talet ökade emellertid också basindustrins utlandsinvesteringar. Att det främst är kunskapsintensiv industri som vuxit utomlands är dock inte alls oväntat. FoU kan ses som en produktionsfaktor vilken kan användas av olika enheter – förutsatt att de har tillgång till rätt ”kod”, oavsett den geografiska lokaliseringen. Eftersom produktion av FoU är förknippad med avsevärda kostnader, måste verksamheten baseras på stora försäljningsvolymer.

När det gäller lokaliseringen av FoU i svenska företag har den andel som bedrivs utomlands ökat starkt sedan mitten av 1980-talet. Återigen ligger flera samverkande orsaker bakom den utvecklingen.

En förklaring är att utlandsandelarna växer pga att förvärvade företag ofta har en FoU-enhet. Men det finns också restriktioner på utbudssidan vilket tvingar företagen att lokalisera delar av FoU-verksamheten utomlands. Den övergripande utvecklingen visas i Tabell 7. Utlandsandelarna har nästan fördubblats under perioden 1986-1994. Det är dock endast en bransch (maskinindustri) som uppvisar en utländsk FoU-andel som överstiger 50 procent.

Tabell 7. Kostnad för FoU i utlandsenheterna som andel av totala FoU-kostnader, 1965-1994

	1965	1970	1974	1978	1986	1990	1994
Basindustri	1.6	0.1	9.8	3.5	2.1	25.0	24.2
Kemisk industri	8.3	9.7	13.3	12.7	13.2	17.0	28.7
Metallprodukter	2.1	1.3	0	9.4	15.8	21.4	32.3
Maskinindustri	6.6	13.8	34.5	37.4	45.3	55.7	64.3
Elektronikindustri	19.5	16.2	15.2	9.9	21.1	25.5	25.2
Transport	0	0.3	8.9	3.8	3.6	5.6	8.1
Övrigt	23.8	11.1	12.8	17.4	27.0	38.6	37.1
Samtliga industrier	9.7	9.3	15.1	14.0	13.6	18.6	24.7

Källa: IUIs databaser

4. Hur svenska är svenska företag?

Den starka internationaliseringen innebär att nationsgränser och nationalstater betyder allt mindre. På de internationella kapitalmarknaderna har avregleringen och landvinningar inom informationsteknologin skapat en globalisering av marknaden, där förväntad avkastning helt styr placeringarnas lokalisering. Varifrån kapitalet kommer är av underordnad betydelse. Frågan är om samma utveckling kommer att präglade den framtida industriproduktionen? Avveckling av handelshinder och restriktioner för utländskt företagande och den därmed intensifierade konkurrensen pekar entydigt mot att även realkapitalets lokalisering på sikt kommer att bestämmas av liknande drivkrafter.

Den genomgripande internationalisering som svensk tillverkningsindustri genomgått innebär inte enbart att svenska företag utvidgat sina utlandsverksamheter. Inslagen av utländskt företagande och ägande på den svenska marknaden har också tilltagit, särskilt under 1990-talet. Mest iögonfallande är den snabba tillväxten i utländskt ägande (*Tabell 8*). Under en tio-års period har andelen fyrdubblats och i omkring 50 börsnoterade företag är den utländska röstandelen större än 20 procent.

I detta perspektiv kan betydelsen angående företagens nationalitet ifrågasättas. För t ex den engelske eller spanske bilarbetaren är det ovidkommande om företaget har en japansk eller engelsk ägare. Likaså välkomnar naturligtvis olika regeringar tillskott i investeringar, sysselsättning och skattekraft, oavsett ägarförhållandena.

Tabell 8. Utländska företags procentuella andel av näringslivets omsättning och antal anställda samt andel utländskt ägande av börsnoterade företag, 1980-1994

År	Omsättning	Anställda	Börsvärde
1994	14 (16,5)	10 (16)	31 *
1990	11 (19,8)	9 (16)	7,7
1985	-	7 (10)	8
1980	-	6 (7)	-

Källa: SCB och Nutek. *Avser 1996.

Får ett ökat utländskt ägande i Sverige negativa effekter, som så många befarrar? De tvivel som framkommit har i första hand rört förvärv av svenska företag. Nyetableringar av utländska företag är okontroversiellt och har uppenbara samhällsekonomiska fördelar i termer av ökad sysselsättning, förbättrad konkurrens och tillskott av kunskap. Beträffande förvärv beror svaret på motivet bakom ett övertagande av ett svenskt företag. Leder det till en minskad konkurrens och en marknadsdominerande ställning för det övertagande företagandet är skälen till en skeptisk inställning välgrundade.

I något fall har ett sådant strategiskt agerande också kunnat konstateras.

I de flesta fall handlar dock förvärv om att förstärka den egna kärnverksamheten, antingen genom att få tillträde till marknader eller genom att förvärva kompletterande tillverkning och kunnande. Exempel på sådana förvärv är t ex Akzos köp av delar av Nobel, GMs förvärv av Saabs personbilstillverkning och Tetra Paks övertagande av Alfa-Laval. I dessa fall, som samtliga har rört stora svenska företag, har erfarenheterna hittills varit uteslutande positiva. I vissa fall har företaget troligen överlevt tack vare att utländska ägare tillfört kapital och kunnade.

Frågan om ett övertagande leder till utflyttning av det svenska företagets FoU-enheter kan också belysas med hjälp av ovanstående tre exempel. Samtliga dessa företag har relativt avancerad produktion med väl fungerande FoU-enheter. Föreställningen att dessa enheter, vilka i regel betraktas som särskilt viktiga för svensk ekonomi pga av potentiella spridningseffekter när det gäller kunskap, skulle brytas sönder och överföras till enheter nära moderbolaget, har inte bekräftats. Sådana åtgärder förefaller inte heller särskilt troliga, utom i enstaka fall. I exemplen ovan har snarast företagens FoU-enheter förstärkts.

Synsättet när det gäller företags lokalisering och ägande präglas fortfarande påfallande ofta av ett snävt nationalistiskt perspektiv. Storföretagen agerar utifrån strategier som omspanner betydligt större geografiska områden än de som definieras av nationsgränserna, vilket kräver en delvis modifierad syn på ägandefrågor. Den centrala aspekten är de bakomliggande motiven för ett övertagande. Oavsett nationalitet leder den tilltagande, globala, konkurrensen till en situation där investeringsklimatet och produktionsförhållanden blir avgörande för investeringarnas lokalisering. På sikt kommer situationen i Europa sannolikt att påminna mer om förhållandet i USA, där företagens delstatliga ursprung är av underordnad roll.

5. Avslutande kommentar

Verkstadsindustrin utgör grunden för svensk tillverkningsindustri och dominerar fortfarande i termer av sysselsättning och produktion. Genom sina kontaktytor mot andra sektorer och näringsgrenar, inte minst tjänstesektorerna, har verkstadsindustrin indirekta effekterna på svensk ekonomi som är betydligt större än vad sysselsättnings- och produktionstal ger vid handen. Den absoluta merparten av industriell FoU härrör också från verkstadsindustri, som dessutom utgjort spjutspetsen i internationaliseringen av svensk tillverkningsindustri.

All internationell verksamhet innebär ett utbyte av kunskap och information mellan värd- och hemlandsaktörer. På 1800-talet förde utvandrarerna från Duvemåla med sig en kunskap som spreds i det nya hemlandet, samtidigt som de drog nytta av lokala kunskaper rörande marknader, institutioner och sedvänjor. På motsvarande sätt föds idag en interaktiv lärandeprocess när svenska företag lokaliseras i regioner som bara för några år sedan föreföll vara högst osannolika marknader, som exempelvis HoChiMinh-staden och Shanghaiområdet i de kommunistiska staterna Vietnam respektive Kina. Det investerande företaget inlemmar kunskaper om den lokala marknader i sin verksamhet, men ger också i varierande grad upphov till kunskapsflöden tillbaka till den lokala marknaden.

Modern industriproduktion präglas av skalekonomier i FoU och marknadsföring i en helt annan omfattning än tidigare. Detta kräver produktionsvolymmer som överstiger vad mindre länders hemmarknad förmår skapa. En internationalisering blir alltså nödvändig om företaget ska överleva. Internationaliseringen ger i sin tur upphov till vinster och kunskaper som återförs till produktionen och bidrar till att ytterligare förstärka företagets konkurrenskraft. Det finns ingen enkel kausalitet i förhållandet mellan kunskap (FoU), internationalisering och vinster. Snarare är det en komplex samverkan mellan dessa som formar företagets konkurrenskraft. Samti-

digt har framstegen inom informationsteknologin möjliggjort en organisation som tillåter att en internationellt spridd tillverkning kan koordineras och övervakas.

Mer renodlade strategiska skäl, kopplade till marknadspositioner, leder också till utlandsinvesteringar. Schabloner som "All business are local" rymmer en hel del sanning så tillvida att det är viktigt för företagen att snabbt kunna reagera på marknadssignaler och att kunna demonstrera ett långsiktigt engagemang på olika marknader. I en värld där transportkostnader tenderar bli allt lägre kommer dock investeringarnas lokalisering och struktur att i högre grad påverkas av skillnader i produktionskostnader.

Pontus Braunerhjelm

Pontus Braunerhjelm är ekonom och biträdande chef vid Industriens Utredningsinstitut (IUI). Hans forskning rör främst internationaliseringsfrågor och de därmed sammanhängande implikationerna för länders konkurrenskraft och specialisering. Industriell organisation är ett annat forskningsområde inom vilket han är verksam.

Referenser

Andersson T, Fredriksson T, Svensson R,
Multinational Restructuring, Internationalization and Small Economies,
Routledge, London och New York.

Braunerhjelm P, Ekholm K, Grundberg L, Karpaty P,
Swedish Multinational Corporations: Recent Trends in Foreign Activities,
IUI WP 462, IUI, Stockholm.

Braunerhjelm P, Oxelheim L, 1996,
Structural Implications of the Investment Response by Swedish Multi-
national Firms to the EC 1992 Program, i Hirsch S och Almor T (red),
Outsiders Response to European Integration,
Handelshögskolens Forlag, Köpenhamn.